

УДК [37:069]:140.8-057.875

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5\(5\)-375-385](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5(5)-375-385)

Салига Наталія Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.: (0342) 75-23-51, <https://orcid.org/0000-0001-6097-9669>

Максименко Наталія Борисівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.: (0342) 75-23-51, <https://orcid.org/0000-0002-6041-6783>

Єгорова Інга В'ячеславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел.: (0342) 75-23-51, <https://orcid.org/0000-0001-8070-9455>

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті висвітлено можливості музею як нового перспективного напрямку педагогічного знання; проаналізовано поняття «музейна педагогіка», «світоглядна культура», «музеезнавство» та ін. Розглянуто проблемні питання реалізації в освітньому просторі закладу вищої освіти засобів музейної педагогіки як важливого чинника фахової підготовки майбутніх педагогів. Доведено, що музейна педагогіка як галузь культурно-освітньої діяльності виконує важливу освітньо-виховну функцію, залучає майбутніх педагогів до надбань світової та національної історико-культурної спадщини. Визначено, що сучасні науковці екстраполюють увагу до базових аспектів музейної педагогіки, зокрема, до необмежених можливостей її продуктивного використання на основі комунікації з освітніми закладами різних типів. Акцентовано увагу на місії музейної педагогіки як дієвого засобу формування світоглядної культури майбутніх педагогів, удосконалення методів та форм її використання на основі досвіду історико-культурологічного спрямування музеїв. Констатовано, що музейна педагогіка через використання

музейних експозицій та різних музейних матеріалів вирішує важливі завдання залучення студентської молоді до культури своєї країни, формує особистісні якості та патріотичні почуття, виховує повагу до культурної спадщини свого народу.

Зроблено висновок, що музейна педагогіка на сьогоднішній день є перспективним напрямом освіти, який містить значні можливості у підвищенні зацікавленості майбутніх педагогів до навчання, сприяє урізноманітненню методів, форм та засобів формування їхньої світоглядної культури. У статті запропоновано комплекс основних форм використання музейної педагогіки у формуванні досліджуваної якості з урахуванням вікових особливостей студентської молоді та зазначено, що актуальною залишається проблема більш ефективного використання можливостей музейної педагогіки у розробці методики формування світоглядної культури майбутніх фахівців, їхніх націєтворчих цінностей.

Ключові слова: музейна педагогіка; засоби музейної педагогіки; майбутні педагоги; фахова підготовка; світоглядна культура; заклад вищої освіти; професійні якості майбутнього педагога.

Salyga Natalia Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, тел.: (0342) 75-23-51, <https://orcid.org/0000-0001-6097-9669>

Maksymenko Nataliia Borysivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, <https://orcid.org/0000-0002-6041-6783>

Yehorova Inha Vyacheslavovna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-8070-9455>

USING THE CAPACITIES OF MUSEUM PEDAGOGY IN SHAPING THE CULTURAL OUTLOOK OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The article highlights the capacity of the museum to become a new promising area of pedagogical knowledge and contains analysis of the concepts like «museum pedagogy», «outlook», «museum studies», and more. The challenges of implementing museum pedagogy are considered as an important factor in the professional training of future teachers within the educational space of a higher

education institution. The article proves that museum pedagogy as a branch of cultural and educational activity performs an important educational and formative function, introduces future teachers to the achievements of the worldwide and national historical and cultural heritage. It also determines that modern scholars extrapolate their attention to the fundamental aspects of museum pedagogy, in particular, to the unlimited possibilities of its productive usage through the communication with educational institutions of various types. The article is focused on the mission of museum pedagogy as an effective means of shaping the cultural outlook of future teachers, improving the methods and forms of its usage based on the experience of the historical and cultural direction of museums. It is stated that museum pedagogy, through the usage of museum exhibitions and various museum materials, solves important tasks of involving student youth in the culture of their country, shapes personal qualities and patriotic feelings, and fosters respect for the cultural heritage of their people.

It is concluded that museum pedagogy is a promising area of education today, holding significant potential to increase the interest of future teachers in learning and promoting the diversity of methods, forms, and means of shaping their cultural outlook. The article proposes a set of fundamental forms of using museum pedagogy in the formation of the studied quality, taking into account the age-related characteristics of students, and notes that the problem of a more effective usage of museum pedagogy in developing methods for shaping the cultural outlook of future specialists and their nation-building values remains relevant.

Keywords: museum pedagogy; means of museum pedagogy; future teachers; professional training; cultural outlook; higher education institution; professional qualities of a future teacher.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна теорія визначає музейну педагогіку важливим чинником фахової підготовки майбутніх педагогів. Відповідно, в освітньому просторі ЗВО розглядаються дидактико-методичні можливості впливу музейної педагогіки на формування світоглядної культури фахівців означеного рівня. У процесі їхньої професійної підготовки важливе місце відводиться вихованню особистості зі сформованою світоглядною культурою, яка обумовлює її поведінку, вчинки та дії. Попит на світоглядну культуру полягає, перш за все, в тому, що вона допомагає усвідомити закономірності розвитку суспільства в їх взаємозв'язку та цілісності, сприяє формуванню особистості з активною громадянською позицією та світоглядними цінностями.

Науковці та практики стверджують, що сутність світоглядної культури полягає у формуванні в здобувачів освіти цілісного світогляду, який після закінчення ними закладу вищої освіти має набувати нових форм та вдосконалюватися [1, с. 40].

Тобто це новоутворення є динамічним та детермінує здатність майбутнього педагога до саморозвитку та самоактуалізації з урахуванням вимог соціокультурного життя. Процес формування світоглядної культури реалізується через вплив на особистісні якості студентів, зокрема, засобами музейної педагогіки.

Світоглядні переконання студентської молоді не мають перебувати в залежності від педагогів, батьків, друзів, засобів масової інформації чи соціальних мереж, а мають залежати винятково від уміння самостійно та об'єктивно аналізувати різні події та висловлювати власну позицію на історичні процеси без упередження і тенденційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена тема є недостатньо дослідженою. Окремі її аспекти ґрунтовно проаналізовано в працях Н. Дзюбишиної, О. Караманова, Р. Маньковської, О. Рокицької, І. Удовиченко, Н. Філіпчук, Л. Федорової та ін. Аналізували окремі аспекти музейно-педагогічної складової та її освітньо-виховний потенціал у практиці сучасного закладу вищої освіти наступні науковці: В. Камінська, А. Кот, О. Кривонос, М. Вагеннік, В. Снагощенко, Р. Шикла. Значний внесок у дослідження проблеми розвитку світоглядної культури особистості зробили І. Бех, Г. Васянович, І. Зязюн та ін.

Результати наукових досліджень дозволили з'ясувати, що світоглядна культура сьогодні ще не стала предметом ґрунтовних філософсько-педагогічних досліджень. Незважаючи на значну кількість публікацій з окресленої проблеми, недостатньо дослідженими залишаються питання використання освітньо-виховного потенціалу музеїв; ще повною мірою не вивчені деякі аспекти запровадження музейно-педагогічного сегмента в освітній процес ЗВО.

Окремого аналізу потребує педагогічний аспект формування професійних якостей майбутніх фахівців засобами музейної педагогіки, зокрема, їхньої світоглядної культури. Цей процес зумовлений віковими особливостями здобувачів освіти та специфікою їхньої фахової підготовки.

Мета статті – полягає в аналізі наукових поглядів учених стосовно можливостей використання музейної педагогіки в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Музейна педагогіка на сьогоднішній день є перспективним напрямом в сучасній освіті та музейній сфері, який вирішує завдання залучення здобувачів вищої освіти до інтелектуальних практик через використання музейних експозицій та інформаційних технологій. Таким чином, необхідність вивчення питання використання музейної педагогіки у фаховій підготовці майбутніх педагогів не викликає сумнівів.

Невідкладним в умовах сучасних українських реалій є аспект цілеспрямованого застосування музейного потенціалу в освітньому процесі закладу

вищої освіти. У контексті вимог сучасних нормативних документів система вищої освіти потребує переосмислення підходів до організації освітнього процесу ЗВО.

В умовах глобалізаційних викликів закладу вищої освіти потрібен викладач із розвиненими професійними якостями, який в умовах культурної розмаїтості має розвинуте критичне мислення, здатний до опанування різних моделей продуктивної професійної діяльності, володіє стратегіями міжкультурної взаємодії, вміє використовувати потенційні можливості соціокультурного середовища для виховання студентської молоді [12, с. 34].

Музеї є потужними культурно-освітніми закладами, центрами збереження культурної спадщини українського народу. В них зосереджена його духовна, матеріальна та інтелектуальна мудрість, справжнє культурне національне багатство, що є особливо важливим для сучасного молодого покоління. Адже саме молодь є значною частиною українського громадянського суспільства та основним соціальним чинником його зміцнення та розбудови [6].

У Законі України «Про музей та музейну справу» зазначається, що музеї – це «культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для комплектування, обліку, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини» [9].

Виховання має стати базовим складником освітнього процесу сучасного закладу вищої освіти та орієнтуватися на морально-етичні та загальнолюдські цінності. У контексті цього освітньо-виховна функція музеїв набуває особливої актуальності, оскільки вони мають ціннісний інформаційний потенціал та є важливим джерелом відомостей про історичні події та визначні постаті. Поза сумнівом, це породжує відчуття причетності та викликає емоційний відгук на побачене та почуте. Наявність у роботі музеїв педагогічної складової спричинило виникнення особливої галузі знань – музейної педагогіки [8, с.11].

Музейна педагогіка надає широкі можливості молоді пізнати те, що було створено до них. З цією метою потрібно модернізувати освітнє середовище, яке істотно впливає на формування національно свідомих громадян, становлення їхніх громадянських якостей та розвиток професійних компетентностей, сприяє пізнанню регіональних особливостей рідного краю. У зв'язку з цим постає гостра потреба як в інтеграції установ освіти та культури, так і використанні інноваційних методів, форм та засобів для системного впровадження принципів музейної педагогіки [10].

Терміни «музейна педагогіка», «педагогічна діяльність музеїв» в останні десятиріччя стають дуже популярними в українському освітньому просторі, що детермінує потребу їх практичної реалізації. В умовах пошуку нової освітньої парадигми глибше осмислюються питання співпраці музеїв та

освітніх установ, конкретизуються можливості культури в культурно-освітньому просторі України. Музей як вагомий центр виховання високої естетичної, духовної, морально-етичної, громадянської культури особистості завжди посідав особливе місце в системі вітчизняної освіти; безсумнівною залишається його важлива місія і сьогодні [11].

Науковець Ю. Ключко трактує музеї як інформаційну систему, спрямовану на передачу інформації специфічними засобами. «Сучасні освітні практики музею, – слушно зауважує науковець, – перетворюють його на зовсім інше культурне середовище з новими формами участі відвідувачів в різних видах музейної діяльності. Дана тенденція стає стимулом для пошуку адекватних напрямів діяльності музею, розвитку наукових підходів, що відповідають ціннісним орієнтирам сучасного суспільства. При цьому, важливо розуміти не тільки те, хто приходить до музею, для кого музей працює і кого він хоче отримати в якості потенціальних споживачів своїх послуг, але і визначити ті межі доступності, які дозволять зберегти форму музею та його смисл як феномену культури» [4, с. 55].

У процесі дослідження порушеної проблеми нами було визначено вплив засобів музейної педагогіки на фахову підготовку майбутніх педагогів, зокрема, на процес формування їхньої світоглядної культури. До таких засобів ми відносимо лекційні та практичні заняття, екскурсії до музеїв, зустрічі здобувачів вищої освіти магістерського рівня з працівниками музею, пошук експонатів для музею, спільну роботу над проектами тощо.

Окрім цього, у фаховій підготовці майбутніх педагогів можна успішно використовувати просвітницьку та культуротворчу місію музеїв. Використання музейної педагогіки формує у студентів позитивну мотивацію до навчання; урізноманітнює методи, форми та засоби освітнього процесу; розвиває свідоме ставлення до національної та світової історико-культурної спадщини; стимулює розширення міжпредметних зв'язків викладачів ЗВО та фахівців з музейної справи [13, с.258].

Важливої ваги набуває думка В. Камінської, в межах якої з'ясовано, що «сьогодні музейна педагогіка вже не асоціюється із музейною освітньою діяльністю, а утвердилась як суміжна з педагогікою, музеєзнавством, психологією та мистецтвом науковою дисципліною. Предметом музейної педагогіки є питання, пов'язані зі змістом, методами і формами педагогічного впливу музею, з особливостями цього впливу на учнівську молодь та громаду. Музейна педагогіка є особливою формою представлення культурних цінностей; це інноваційна педагогічна технологія, яку необхідно використовувати в освіті для дорослих. Означена педагогіка інтегрує гуманітарне, технічне та природниче знання, що формує перехідну модель музею, допомагає налагодити діалог між різними соціальними групами, сприяє соціалізації та розвитку творчих здібностей вже дорослої людини» [3, с. 52].

Як слушно зауважують науковці О. Кривonos та А. Кот, «музей сьогодні все більше стає не тільки культурним, але й освітнім простором. А музейна педагогіка, як засіб виховання, сприяє розвитку важливих професійних якостей, забезпечує гармонійне поєднання традиційних методів виховання з абсолютно новими, малодослідженими, спрямовує майбутніх спеціалістів на досягнення більш високого професійного рівня» [5, с. 102].

Тісна взаємодія закладів вищої освіти з музеями є суттєвим чинником для формування світоглядної культури студентської молоді, підвищення її творчого потенціалу та готовності до комунікації в музейному середовищі. Тобто музейна педагогіка сприяє вихованню нового покоління грамотних, культурно компетентних та освічених фахівців.

Результати аналізу категорії «культура» засвідчують, що це складна, багатоструктурна система, яка складається із таких видів цього феномена: національну культуру, класову, світову, культуру сім'ї та окремої особистості [2]. Окреслені види культури за її носіями можемо схематично подати на рисунку 1.1.

Рис. 1. Багаторівнева структура культури

Заклади вищої освіти за напрямками формування культури особистості у своїй діяльності мають багато спільного: ставлять за мету розвиток мислення, творчих здібностей; виховують патріотизм, національну свідомість, повагу до національної історичної спадщини.

Поділяємо впевненість вченої Н. Дзюбишиної, яка зазначає: «У сучасному освітньому середовищі, де важко утримати увагу та зацікавленість здобувачів вищої освіти, музейна педагогіка набуває все більшої популярності як інноваційний метод навчання. Музеї стають не лише сховищем культурної спадщини, але й динамічними навчальними просторами, які сприяють активному вивченню та розвитку здобувачів. Музейна педагогіка вирішує проблеми залучення студентської молоді до інтелектуальних практик та дослідницької діяльності, використовуючи музейну експозицію та інформаційні технології» [2, с. 82].

Упровадження елементів музейної педагогіки в освітній простір сучасних ЗВО створює всі необхідні умови для підвищення якості освітнього процесу, поглиблення знань студентів магістратури з навчальних курсів, розвиває критичне мислення, активізує пізнавальну активність, формує соціально-громадський досвід, розвиває загальнолюдські цінності.

Наголошуємо на комплікації процесу формування світоглядної культури майбутніх магістрів, адже на нього впливають багато чинників, наприклад: мікро- і макросередовище, освітній процес у ЗВО.

Важливою є розробка навчально-методичних матеріалів відповідно до регіональних особливостей, підвищення фахової компетентності викладачів щодо окресленої проблеми, які володіють технологіями музейної педагогіки, мають навички їх практичного застосування у вирішенні завдань взаємодії закладу вищої освіти та музейного середовища.

В освітньому процесі закладу вищої музейна педагогіка стає щораз більш популярною. Завдяки музейно-педагогічним технологіям у викладача з'являються нові засоби, форми та методи викладання. До основних форм використання музейної педагогіки окрім означених вище ми відносимо екскурсії, лекції, конференції, наукові читання, проблемні групи, студії, вікторини, зустрічі з цікавими людьми, історичні ігри, участь працівників музею у факультетських заходах, зокрема, в режимі онлайн тощо.

Підкреслимо, що методика формування досліджуваного нами феномена базується на теорії цілісного освітнього процесу. Значущість цих форм роботи неможливо переоцінити, оскільки вони забезпечують великі потенційні можливості щодо усвідомлення майбутніми викладачами ЗВО цінності збережених людством культурних надбань.

В умовах російсько-української війни експонати музеїв поповнюються інформацією про героїзм воїнів Збройних сил України, добровольчих батальйонів, жертвність волонтерів та активних громадян, які допомагають у зміцненні обороноздатності держави. Російські засоби масової інформації використовують усі шляхи впливу на молодь, щоб знівелювати нашу національну ідентичність, яка є базовим світоглядним чинником спротиву ворожій агресії. Через те формування світоглядної культури майбутніх педагогів є невідкладним завданням музеїв [7, с. 237].

Музейна педагогіка, окрім традиційних методів, активно розвиває нові напрями діяльності та володіє значним досвідом у сферах музейної психології, арт-терапії, роботи з молоддю, людьми похилого віку та особами з особливими потребами. Сполучаючи ці підходи, музейна педагогіка створює перспективний та ефективний освітньо-музейний модуль для інтелектуальних перетворень особистості.

Висновки. Перспективи подальших досліджень. Музей як освітня інституція на сьогоднішній день набирає все більшої популярності, стає не

лише культурним, але й освітнім центром. А музейна педагогіка займає особливе місце в системі навчання та виховання студентів та сприяє розвитку їхніх професійних якостей.

Грунтуючись на теоретичному аналізі окресленої проблеми, можемо стверджувати, що світоглядна культура майбутніх педагогічних працівників є важливим компонентом загальної та професійної культури, включає усвідомлення суспільного значення обраної професії, сформованість системи ціннісних орієнтацій та світоглядної життєвої позиції.

Завдяки музейній педагогіці викладачі ЗВО мають змогу гармонійно поєднувати традиційні методи виховання з інноваційними, спрямовувати майбутніх педагогів на оволодіння більш високим рівнем професійної майстерності, формування музейної культури та відчуття культурної ідентичності. Сучасні музеї мають великі перспективи щодо вдосконалення всіх складників музейної діяльності, адже сучасні інноваційні технології, зокрема інтернет-ресурси, створюють умови для зацікавлення відвідувачів, моделювання шляхів налагодження взаємодії з ними.

Перспективним у подальших наукових дослідженнях може бути використання художньо-естетичних засобів формування світоглядної культури здобувачів вищої світи засобами музейної педагогіки; розробка методик проєктної діяльності з метою формування досліджуваного утворення; формування світоглядної культури майбутніх педагогів в умовах воєнного стану та ін.

Література:

1. Боднарець О.В. Освітні моделі музею та специфіка освітньої діяльності на сучасному етапі, Магістерум, Випуск: Культурологія, 71. 2018. С. 36–42.
2. Дзюбишина Н. Сучасні підходи щодо вивчення музейної педагогіки у закладах вищої освіти. *New pedagogical thought*, 113 (1). 2023. С.81-86.
3. Камінська В. Музейна педагогіка в практиці сучасного ЗНЗ. С. 50-53. URL: http://volynmuseum.com.ua/publ/muzej_osviti_volini_pri_volinskomu_instituti_pisljadiplomnoji_pedagogichnoji_osviti/muzejna_pedagogika_v_praktici_suchasnogo_znz/37-1-0-158.
4. Ключко Ю. Актуальні стратегії і практики освітньої діяльності музеїв. Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., Київ – Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 51-56.
5. Кривонос О., Кот А. Засоби музейної педагогіки як важливий чинник виховання студентів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 7 (111). 2021. С. 95-104. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/12.pdf>
6. Музейна педагогіка в науковій освіті: зб. тез доп. учасн. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.) / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 61–64.

7. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного круглого столу, (26 травня 2022). / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 424 с.

8. Музейна справа у закладах освіти. Методичні рекомендації. укладач О. М. Вагеннік. Запоріжжя. 2020. 76 с.

9. Про музеї та музейну справу. Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/176685__587128

10. Рокицька О. Складники моделі музейно-педагогічного процесу в закладі загальної середньої освіти: метод. рекомендації. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/1025>

11. Снагощенко В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки (автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04). Київ. ун-т ім. Б. Грінченка 2010. Київ. 20 с.

12. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика: наук.-метод. посіб., Київ: Лотос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

13. Філіпчук Н. О. Музейна педагогіка в оптимізації культурно-освітнього процесу. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2, 2017. 256–265.

References:

1. Bodnarets O.V. (2018). Osvitni modeli muzeiu ta spetsyfika osvitnoi diialnosti na suchasnomu etapi [Educational models of the museum and the specifics of educational activity at the current stage]. *Mahisterum*, Vypusk: Kulturolohiia, (71), 36–42 [in Ukrainian].

2. Dziubyshyna N. (2023). Suchasni pidkhody shchodo vyvchennia muzeinoi pedahohiky u zakladyakh vyshchoi osvity [Modern approaches to studying museum pedagogy in higher educational institutions]. *Nova pedahohichna dumka*, 113 (1), 81–86 [in Ukrainian].

3. Kaminska V. (2013). Muzeina pedahohika v praktytsi suchasnoho ZNZ [Museum pedagogy in the practice of modern comprehensive educational institution]. *Volynskyi muzeinyi visnyk*, (5), 50–53. http://volynmuseum.com.ua/publ/muzej_osviti_volini_pri_volinskomu_instituti_pisljadiplomnoji_pedagogichnoji_osviti/muzejna_pedagogika_v_praktici_suchasnogo_znz/37-1-0-158 [in Ukrainian].

4. Kliuchko Y.M. (2019). Aktualni stratehii i praktyky osvitnoi diialnosti muzeiv [Current strategies and practices of museum educational activity]. *Muzeina pedahohika v naukovi osviti*, 51–56. Kyiv–Bila Tserkva [in Ukrainian].

5. Kryvonos O., Kot A. (2021). Zasoby muzeinoi pedahohiky yak vazhlyvyi chynnyk vykhovannia studentiv [Means of museum pedagogy as an important factor of students' education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 7 (111), 95–104. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/12.pdf> [in Ukrainian].

6. Dovhyi S.O. (2020). Muzeina pedahohika v naukovi osviti [Museum pedagogy in scientific education]. Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy» [in Ukrainian].

7. Dovhyi S.O. (2022). Muzeina pedahohika v umovakh voiennoho stanu [Museum pedagogy under martial law]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Vahennik O.M. (2020). Muzeina sprava u zakladyakh osvity [Museum business in educational institutions]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy «Pro muzei ta muzeinu spravu» [Law of Ukraine «On Museums and Museum Affairs» from June 29, 1995, № 249/95-ВР]. https://zakononline.com.ua/documents/show/176685__587128 [in Ukrainian].

10. Rokytska O. (2018). Skladnyky modeli muzeino-pedahohichnoho protsesu v zakladi zahalnoi serednoi osvity [Components of the model of the museum and pedagogical process in the institution of general secondary education]. <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/1025> [in Ukrainian].

11. Snahoshchenko V. (2010). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia istorii zasobamy muzeinoi pedahohiky [Professional training of the future history teacher by means of museum pedagogy] (avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04). Kyiv [in Ukrainian].

12. Udovychenko I. (2017). Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka [Museum pedagogy: theory and practice]. Kyiv: Lotos, Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy [in Ukrainian].

13. Filipchuk N.O. (2017). Muzeina pedahohika v optymizatsii kulturno-osvitnoho protsesu [Museum pedagogy in the optimization of cultural and educational process]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, (2), 256–265 [in Ukrainian].